

Kap 104 : Carl XVI Gustaf (1973-1993) (IX) – 20 år i ämbetet.

Carl Gustafs formella trontillträde ägde rum den 19 september 1973. Den nya författningen trädde i kraft den 1 januari 1975. Om denna hade Carl Gustaf att säga: ”I sin egenskap av statschef är konungen den nya författningens symbol, det vill säga sinnebild för riket. Han företräder riket som dess främste representant såväl inrikes som utrikes. ... Den nya författningen möjliggör således för mig att personligen träffa och lära känna de kvinnor och män som tillhör regeringen, liksom talmän och ledamöter i utrikesnämnden. Jag räknar med att bli förtrogen med våra problem samt med Sveriges ständigt förändrade förhållanden.”¹

Första året i ämbetet var ren tillvänjning. Olof Palme försäkrade att han skötte sig bra. Carl Gustaf själv var osäker.

Carl Gustaf har satsat stenhårt på att göra så bra ifrån sig som möjligt. Han vill vara en god representant för det här landet. Hyllningarna i samband med tronskiftet och vid eriksgatorna har rört honom. Detta intygar flera i hans omgivning. När han som kronprins var ute och reste och folk hurrade tyckte han mest det var genant. – Det är inte åt mig de hurrar, sa han emellanåt. Det är åt monarkin som institution och åt farfar via mig.²

I intervjuer framhöll sig Carl Gustaf vara en symbol, en galjonsfigur, en representant för landet och att vara nöjd med det. ”Jag är en symbol. Det är bättre att stå utanför problemen och politiken när samhället blir allt mer komplicerat.”³ Om man ville veta vad han tänkte fick man studera hur han använde sin tid. Republikanerna hade svårt att svälja förtreten. Varken kommunisterna eller Per Ahlmark infann sig till Carl Gustafs supé för den nyvalda riksdagen den 8 februari 1974. Diskussionerna om monarkins framtid sammanfattades 1976 av sociologen Hans Zetterberg som:

The royal couple could find their role to demanding and resign. To be king and queen in Sweden is a regular job. Like all jobs it should end in privacy after the official duties are over and it must be interrupted by vacations. Without such elementary requirements the monarchy is untenable.

The expressive role of the royalty could be misused or exploited by reactionary circles who encourage the court to overstep its boundaries and move into the realm of politics and executive power. This would quickly raise the demand for a republican constitution. In other words, to survive the royal family must be protected from the most ardent royalists.⁴

Kanske är detta Carl Gustafs ”Kungaspegel”. Han vinnlade sig hur som helst om att ha ett privatliv, att ta semester och att hålla ett avstånd till Rojalistiska föreningen.

*

¹ Svenska Dagbladet, 1974-12-31.

² Omar Magnergård. Ett år med kungen. Svenska Dagbladet, 1974-09-08.

³ New York Times, 1976-03-19.

⁴ [Hans Zetterberg.] The kingdom in the polls. Sifo, 1976-06.

Inför 10-årsjubileet av Carl Gustafs trontillträde den 19 september 1983 intervjuades han av Expressenjournalisten och skolkamraten Cecilia Hagen. De tittade igenom en bunt fotografier och Carl Gustaf mindes hur det varit:

Detta är den 16 september för tio år sedan. Dagen innan hade min farfar, gamle kungen, avlidit. Det är jag som är kung av Sverige nu. Jag hade fortfarande inte riktigt förstått det. Även om man hela sitt liv förbereder sig för den stundande uppgiften så kommer den alltid oförhappandes. Man känner sig inte beredd just i det ögonblicket. Situationen kändes mycket överklig och det var inte förrän jag landade med ett specialplan på Bromma som jag verkligen kände att stunden hade kommit verkligen fattade det. Det var mycket tidigt på morgonen, men trots detta hade en liten tapper grupp människor tagit sig ut till flygplatsen. [Statsminister Olov Palme var där.] Jag fick blommor av en liten flicka och så sjöngs "Kungssången. Det var allra första gången jag hörde den sången riktad till mig personligen. Det var en av de allra starkaste upplevelserna i mitt liv.

Tre dagar senare, den 19 september, håller jag mitt trontal i Rikssalen på Slottet. Detta var på något sätt min "coming out", mitt första riktigt offentliga framträdande som kung. Och det var framför allt ett mycket viktigt tal för mig, jag kände en stor spänning inför det. Jag visste inte hur rösten skulle bära, det är dålig akustik i lokalen, man måste tala mycket högt för att höras, och jag hade ingen hjälp av mikrofoner. Det gjorde mig mycket nervös, men jag märkte så fort jag kommit i gång att det gick bra och att talet uppskattades. Jag vet att det finns en historia om att jag som liten skulle ha sagt att jag inte ville bli kung därför att en kung bara sitter i en stol hela dagen med en filt om knäna. Det var väl Gustaf V jag tänkte på. Den inställningen hade givetvis försvunnit för mycket längesen.

Vilka föresatser jag hade när jag stod där och avgav min kungaförsäkran? Jag tog ju mitt valspråk. "För Sverige – i tiden", på ett tidigt stadium, och mina föresatser ligger i det valspråket. Jag ville och vill vara en så pass modern monark som möjligt och passa in i ett modernt samhälle. En monarki är för många en ganska föråldrad och traditionsbunden institution. Och förlegad kan vi väl säga. Det var en tidsanpassad monarki jag ville skapa, något som kan vara ganska svårt eftersom samhället förändras så väldigt snabbt.

Det har varit tio bra år, det får man väl säga. Tio år går vanvettigt fort, men ser man dem i bilder på det här sättet så inser man, hur mycket man varit med om. Yrket har fått en annorlunda prägel under de här årens lopp. Det är modern tid nu, tempot är ett annat än på farfars tid. Och jag är yngre än vad han var. Och jag tycker att det är särskilt roligt att vi nu för tiden vid besök utomlands arbetar betydligt aggressivare för svensk industri än vad som gjordes tidigare. Förr var statsbesöken enbart kulturella resor har jag en känsla av, nu blir det mer bredd på verksamheten i och med att jag tar med mig representanter för industrin och vetenskaperna när jag är ute och reser.

Min roll i samhället har som sagt förändrats på grund av olika lagar och förordningar. Och därför får man gå andra och nya vägar. Jag vill göra mitt bästa för landet och för att det ska gå så bra som möjligt för det. I början var många rädda för den här nya rollen, det skrevs att industrin utnyttjar kungahuset, men det är ju självklart att vi ska arbeta gemensamt och med samma mål: att Aktiebolaget Sverige ska gå så bra som

möjligt. Och i förlängningen att det ska gå så bra som möjligt för gemene man i vårt land.

Ska jag tala i egen sak – vilket jag tycker är svårt – så kan jag bara säga att dagarna är för korta, det skulle behövas fler timmar, det är så mycket mer jag skulle vilja hinna med. Jag skulle behöva träffa mer folk, göra fler besök. Jag skulle vilja kunna svara ja till fler inbjudningar. Hur man än gör, hur man än planerar, hur mån man än är om att klara framförhållningen, så räcker tiden inte till. Våren 1984 är i princip redan fullbokad, och då är det svårt att få plats med egna intressen. Och då menar jag inte privata utan yrkesmässiga. Men på de här tio åren har jag ändå hunnit igenom en stor del av Sverige och börjat gå på andra varvet på vissa områden. Har just avverkat mitt andra Finlandsbesök exempelvis.

När jag började var det naturvården jag månade mest om, men den behöver jag inte arbeta lika hårt för längre, nu vet alla hur det är ställt, förstår att saker behöver göras. Sitter man så här och tittar på bilder från dessa år så inser man vilken varierande verksamhet man håller på med och att man trots allt hunnit med en hel del. Men att få göra som på bilden från Sytertoppen, att vandra omkring nästan ensam i Tärnafjällens underbart vackra, ostörda fjällvärld, sånt skulle jag kanske vilja ha möjlighet att ägna mig åt lite oftare.⁵

Carl Gustaf skulle även firas officiellt. Regeringen Palme gjorde så lite väsen av det som möjligt. Carl Gustaf blev bjuden på lunch i Rosenbads kantin. Han fick välja mellan sillbullar med korintsås och biff Rydberg. Det var självservering på bricka i demokratisk anda. Carl Gustaf lade för sig en Rydberg och en kaka till kaffet. Inga tal hölls. Tystnaden blev så pinsam att riksmarskalk Sten Rudholm tog över, tackade Carl Gustaf för de 10 åren som varit och uttalade sin och de övrigas respekt och uppskattning för Carl Gustaf som person.⁶ Därefter dröjde det ända till 2004 under Fredrik Reinfeldt innan han var inbjuden igen.⁷

Tre år senare på 40-årsdagen 1986 märktes att Carl Gustaf trots allt var nöjd med livet. På frågan hur han upplevde sin fyrtioårsdag blev svaret: Jag tänker inte förlora mig i grubblerier. 40 år är en bra ålder. Man har utsikt både framåt och bakåt.

Vi det här laget hade t o m Carl Gustaf & Silvia en internationell skara beundrare som brukade anpassa semestern efter hans statsbesök. Det var inte fråga om stalkning utan de tyckte om atmosfären under statsbesöken.

*

20-årsjubileet av tronbestigningen den 15 september 1993 med en borgerlig regering var en mera festlig affär än 10-årsjubileet. Dagen började med "Fädernas kyrka" och förbön i slottskyrkan och slutade med ett Lundaspex i rikssalen. En regnmatta låg över staden. Några hundra kungatrogna kurade under sina paraplyer på borggården för att ge honom applåder. Carl Gustaf viftade tacksamt och försvann in under tak. Den genomdränkta musikkåren ropade "Gud bevara konungen" och klämde i med Carolus Rex. Uppe i slottet var det mottagning med regeringen och några företrädare för riksdagen. Statsminister Carl Bildt höll ett litet tal:

⁵ Cecilia Hagen. Intervju med kung Carl XVI Gustaf. Expressen, 1983-09-18 & 1983-09-19.

⁶ Svenska Dagbladet, 1983-09-20.

⁷ Reinfeldt, 2015.

Ers Majestät! Under två decennier så har Ers Majestät nu varit vår konung. För Sverige i tiden är Ers Majestäts valspråk. Under dessa två decennier så har Ers Majestät gett oss en modern monarki i samklang med det folkstyre som vår författning föreskriver. Ers Majestät har företrätt Sverige och det vi gemensamt står för på ett sätt som väckt respekt och beundran inom och utom Sveriges gränser. För alla de insatser som Ers Majestät gjort som vår moderne monark under dessa två decennier är vi alla regering och företrädare för riksdag och företrädare för olika delar av vårt samhällsliv Ers majestät mycket stort tack skyldiga för de insatser Ers Majestät gjort och gör för Sverige i tiden och för framtiden.⁸

Carl Gustaf ville inte vara sämre, tackade för det förtroende som riksdag och regering visade honom och det stöd han fått av familjen. ”Jag är stolt över att vara svensk!” avslutade han.⁹ Carl Gustaf presenterades en gåva av handvävda damastdukar. Därefter var det lunch i Vita havet: Oxfilé, piggvar och glass.

Efteråt travesterade Carl Gustaf Hjalmar Söderberg: Att vara ung monark hade varit ett helvete eftersom alla andra var äldre. Men nu hade han gudskelov vuxit ifrån det problemet. Än så länge var han dock inte en historisk person. Det fick vänta. Hovreportern Omar Magnergård sammanfattade Carl Gustafs personliga utveckling:

En människa hinner mogna mycket på tjugo år. Kung Carl Gustaf har, vill jag hävda, blivit mycket mera öppen mot omgivningen och säkrare i sina framträdanden. Han är målmedveten och energisk intill tjurighet. Men han är också ärlig, går hundraprocentigt in för att försöka göra ett så gott jobb som möjligt för Sverige – och gör det också!

Han är alltid i fokus. Med tiden har han blivit en riktigt bra skådespelare. Han förefaller alltid intresserad av sin omgivning. Hans handslag är rejält. Snart har han armarna i kors över bröstet – en favoritställning tycks det – medan han lyssnar. Ofta är han väl påläst. Frågorna, särskilt när det gäller natur och miljö och teknik, är initierade. Och, för den föredragande, stundom oväntat svåra och rakt på sak.

Redan kroppsspråket avslöjar en viss distans. Kungen släpper få in på livet. Privat sägs han vara rolig, spontan, mycket för practical jokes. Men i officiella sammanhang och med medias öron och ögon på sig släpper han sällan loss, tar inte gärna några steg utanför det inrutade protokollet. I tjänsten vill kungen absolut inte vara med om några "jippon". ...

Det är drottning Silvia som bjuder på det mest publika. Hon stannar upp intill skolbarn och sjungande körer och gamlingar i rullstol. Kungen däremot nöjer sig ofta med en avmätt vinkningen för att raskt fortsätta den väg han förväntas vandra.

Sven Jerring lyckades, vill jag minnas, få några ord med Gustaf VI Adolf under en utgrävning i Italien. [Fel. Det var Gösta Ollén.] Till gamle kungen ställde journalisterna inga frågor, ifrågasatte aldrig hans göranden. Det bara var så. Kung Carl Gustaf, liksom den övriga kungliga familjen, ställer däremot av och till upp för intervjuer. Samtidigt en nödvändighet för den som vill arbete "För Sverige – i tiden!".

⁸ Inger Nildén m fl. Kungen, drottningen och barnen 1993. SVT1, 1994-01-01.

⁹ Omar Magnergård. Honnör för 20 år på tronen. Svenska Dagbladet, 1993-09-16.

Jag har haft förmånen att följa kung Carl Gustaf på de flesta eriksgator och hittills avverkade 37 statsbesök. En träff med pressen är alltid inlagd.

På statsbesöken handlade i början frågorna mest om barnen. Har kungaparet ringt hem till dem? Har ni hunnit handla presenter till barnen – och i så fall vad? Numera är det frågor om drottningens hattar och klänningar. – Är ingen intresserad av min kostym? Jag är sååå nöjd med den, ironiserade kungen med ett skratt under statsbesöket i Norge i juni [1993]. Värst för kungaparet är de obligatoriska frågorna om vad som varit trevligast? Svaret är alltid att allt varit "så trevligt och intressant". Vad annat kan de svara? Det skulle se ut det om kungen stod upp och sade att timmarna i Trosa var spännande, medan Nyköping inte hade något vidare att bjuda på. Eller vice versa. ...

De första åren ängslades han säkert en hel del om hur han skulle kunna förvalta sin populära farfars arv. Och samtidigt förnya sig, leva upp till sitt eget valspråk. Han fick slå in på en egen väg. Det har han gjort och den är han mycket noga med att följa. Inga sidospår är inte! Kungen vet hur han vill ha det och är mycket bestämd på den punkten, heter det ibland från hovet.

Intresset och respekten för honom och hans göranden har ökat påtagligt på senare år. Drottning Silvia har förstås betytt mycket i sammanhanget. – Hon är min bästa rådgivare, har kungen själv sagt vid något tillfälle.¹⁰

Om detta låter en aning valhant så är det. Magnergård har på annan plats skrivit att trots alla dessa hovreportage, eriksgator och statsbesök under 20 års tid var Carl Gustaf honom fortfarande en gåta. Till Carl Gustafs 50-årsdag tre år senare skulle Magnergårds chefredaktör Mats Svegfors göra en motsvarande artikel. Trots goda föresatser blev den lika lam som Magnergårds. Svegfors urskuldade sig: "Samtidigt är det aningen svårt att fånga kungen i intervjuens form. Han är en mycket levande person. Associationerna är snabba. Skrattet är hela tiden mycket nära. Auktoriteten är endast undantagsvis demonstrerad men egentligen mycket tydlig. ... Möjligen närmar man sig däri kung Carl XVI Gustaf som kung. Inte i rollen som kung, inte som den officiella personen 'kungen', inte som en vanlig svensk som råkat bli kung. ... Carl XVI Gustaf är faktiskt kung. Han är inte utklädd till kung i ett spektakel på Operan. Han är inte vald till kung efter att ha varit kommunalråd i Borgholm. Han var bestämd att bli kung från födseln. ... Och att vara kung är något verkligt – i den mogna välfärdsdemokratin Sverige. ... Sverige är vår kulturella gemenskap: språket, förhållningssätten, värderingarna och inte minst erfarenheterna. I denna sfär finns monarkin. Härvidlag representerar kungen mer än någon annan det svenska."¹¹ Resten av intervjun kokar ner till att Carl Gustaf är genuint intresserad av den värld han lever i.

Konflikten är rätt uppenbar. Magnergård håller sig envetet till Carl Gustaf som person och begriper inte omgivningens intresse för en medelmåttig estradör. Svegfors pendlar mellan att betrakta Carl Gustaf som person, i och för sig en intressant och kunnig sådan, och Carl Gustaf som rikssymbol och aldrig mötas de två perspektiven. Svegfors är en mycket kungavänlig person, bl a ordf fyra år i föreningen Beridna högvakten, men det tycks mest ha bidragit till förvirringen.

SVT sände en längre intervju med Carl Gustaf av Herman Lindqvist. De två travade runt på slottet – mycket tjusiga interiörer – medan Lindqvist försökte få Carl Gustaf att yttra sig. Carl

¹⁰ Omar Magnergård. 20 år på tronen - med tiden. Svenska Dagbladet, 1993-09-12.

¹¹ Mats Svegfors. Svenska Dagbladet, 1996-04-27.

Gustafs svar på allt var av typen ”Det vet jag inte. Det kan jag inte svara på. Det var en svår fråga. Det har jag ingen åsikt om.” Pressreaktionerna efteråt var syrligt uppgivna: ”Kungaintervjuer är knappast journalistik, det är en helt egen konstform, mer lik balett eller skuggboxning. Likt en frustrerad boxare cirklar Herman Lindqvist runt sitt mål, 50-årsfirande kungen, utan att få eller kunna leverera sina bästa slag. Det blir en haltande vals; Herman slingrar, väver in och skriver om medan kungen svarar ointresserat, osammanhängande och okarismatiskt. Svåra frågor får ointressanta svar; lättare frågor får ännu mindre intressanta svar. Av rädsla att stöta sig med någon väljer landets statschef att fullständigt radera ut sin egen personlighet. Bara efter moget övervägande vågar han avslöja sin favoritföreträdare på tronen och vågar sedan inte utse ett favoritland bland sina många statsbesök, livrädd att få en arg ambassadör på halsen.”¹²

De som stod Carl Gustaf närmare än Magnergård och Lindqvist, t ex Expressenjournalisten och skolkamraten Cecilia Hagen, tyckte sig dock från 50-årsdagen se en förändring hos Carl Gustaf. ”Det var som han inte blev vuxen förrän då. Den där aviga stelheten hade plötsligt försvunnit, han var inte lika osäker och lika kontrollerande som förut.”¹³ En annan journalist tyckte sig ha märkt saken redan under ett statsbesök i Norge 1993 då Carl Gustaf skämtade om att alla var intresserade av Silvias kläder men ingen av hans egna kostymer. ”Han har lärt sig den svåra konsten att hålla på sin värdighet samtidigt som han är en glad prick.”¹⁴ Och Carl Gustafs vänner: ”50-årsfirandet blev en vändpunkt i Carl Gustafs liv, det är hans vänner överens om. När kungen blickade ut över de hurrande massorna på Lejonbacken och Norrbro insåg han hur populär han blivit.”¹⁵ Björn Vinberg hänvisar i sin biografi till en intervju 1991 som han påstod vara en vattendelare:

Hur påverkas miljön om vi går med i EG?

– Vi är inte det största landet. Därmed är hälften sagt. Men om vi är med kan vi påverka med den kunskap Sverige trots allt har. Det är bättre att vara med än att stå vid sidan om.

Han tycker alltså att vi ska gå med i EG, och törs säga det. Numera uttalar han sig ofta om politiska frågor i de 150 tal han håller varje år. Längre var talen till intet förpliktigande och handlade mest om att vi skulle bry oss om varandra. Men på senare år har det handlat om inställningen till flyktingar, vår dåliga arbetsmoral, den svenska gnälligheten, aids, vapenutveckling, relationen mellan supermakterna, kriget i Mellanöstern, börsfallen. Vad beror förändringen på?

– Det är inte meningen att talen ska ha ett partipolitiskt innehåll. Men utbildningen och massmedierna har gjort att allmänheten deltar mer i samhällsdebatten numera. Då vore det konstigt om inte statschefen uttalade sina åsikter i vissa stora frågor som människor undrar över och som berör dem.

– Jag uttrycker den personliga åsikten. Sen att andra kan lägga det jag säger i en partipolitisk påse, det må vara hänt.

Men flyktingpolitik, arbetsmoral... Var går gränsen?

– En monark måste vara objektiv. Det är väldigt svårt. Jag lägger mig inte i det politiska spelet. Och flyktingfrågorna handlar mer om medmänsklig känsla för

¹² Peter Öhman. Kungen svarade egentligen inte på något. Expressen, 1996-04-26.

¹³ Expressen. Kungen 60 år, 2006-04-29/30.

¹⁴ Suzy Persson. Om Carl Gustaf. Hänt i Veckan, 1993:26.

¹⁵ Expressen. Kungen 60 år, 2006-04-29/30.

varandra. Vi har alla en kristen bakgrund som går ut på att man ska hjälpa sin nästa i svåra situationer.

Hur behöver monarkin reformeras för att vara "För Sverige i tiden"? ...

– Jag vill göra det som är rätt för Sverige just nu. "I tiden" betyder att jag vill leva mitt i den, och varken gå före eller bromsa. Det kräver att man är lyhörd. ...

– Men att fungera i tiden är svårt, hemskt svårt. Många ceremoniel här kan tyckas märkliga. Ett tag funderade vi allvarligt på att avskaffa hovstallet. Men sen fann vi att hästarna och ceremonierna som är förknippade med dem är kulturbärare, ett levande museum som det är viktigt att värna om. Ett land utan fast kultur blir rotlöst. [Att avskaffa hovstallet var ett sparförslag från 1959 av republikanen August Spångberg (s).]

Hur påverkas monarkierna av ett framtida enat Europa? Blir ni landshövdingar då?

– Nej, jag tror vår roll blir ännu viktigare, som symboler för ländernas identitet och sociala historia. En monark är ändå en samlande symbol. I ett enat Europa är det viktigt att än mer värna om den äkta nationalismen. Jag tror inte att det blir en utjämning som många skriver.¹⁶

Ytterligare en hyllningsbok till 50-årsdagen var journalisten Lena Rainers biografi "För Sverige – Carl XVI Gustaf i tiden", ett kompilat av tidningsklipp, intervjuer och vackra bilder men med en viss distans. "Kungen är två personer. Han skiljer strikt på sin roll som kung och som privatperson. Som kung är han oerhört pliktmedveten, påläst och ambitiös, men blyg. Privat är han rolig, lättsam och spontan. Gränsen mellan privat och rollen som kung försöker många att kliva över, men det går han inte med på. Vänner, som söker ögonkontakt i ett officiellt sammanhang, ser han tvärs igenom. Han håller folk ifrån sig."¹⁷ Carl Gustafs sväger Tord Magnusson instämde – kanske var det han som intervjuades:

* Berätta...

– Ibland hajar man till. Man får intrycket att det inte ens är samma person. Det är ofta just i öppningsögonblicket. Man känner det i luften, så att säga.

* Hur upplever du att det är officiellt?

– Jag ser det på hans sätt att gå, på hans sätt att se på mig eller på min fru [prinsessan Christina]. Jag kan inte exakt sätta tummen på vad det är men det är definitivt en markant skillnad.

* Är det kroppsspråket?

– Ja. Och sättet att hälsa. Vad ögonen säger.

* Om vi vänder på steken och ni träffas privat. Hur är det då?

– Då är det som att träffa vilken kompis som helst. Ibland en översvallande hjärtlighet. Ibland en väldigt trevlig ton. Man märker att nu är det privat. Kanske ligger det i hela hans väsen att han i privatrollen slappnar av på något sätt.¹⁸

Sammanlagt publicerades vid tillfället fyra folianter, 800 bildsidor, om Carl Gustaf – en sorts auktoriserade familjealbum. Journalisten Per Svensson, republikan och senare författare till en biografi om Edmund, bläddrade håglöst igenom bokstapeln och försökte sammanfatta budskapet: Carl Gustaf var inte bara kung. Han var också pappa, sportfiskare, matlagningsintresserad, båtägare och han älskade Daim. Svensson trodde inte att kungarollen

¹⁶ Anna-Maria Hagerfors & Bengt Falkklo. Nu sitter kungakostymen. Dagens Nyheter, 1991-03-31.

¹⁷ Rainer, 1996.

¹⁸ Björn Carlgren m fl. Kungen 50 år: Lillprins, kronprins och kung i tiden. SVT1, 1996-04-28.

i längden skulle tåla så här mycket trivialiteter – även om de formulerades som statshemligheter – men där har han haft fel.

Den 13 maj var det debatt i publicistklubben om hur medierna klarat bevakningen. Rubriken var den vanliga: Fjäskas det för kungen? Klubbordf 1994-1997 var Annette Kullenberg men hon var vid tillfället ovanligt dämpad. Mest genomtänkta åsikter hade Lena Rainer. Hon berättade om några uppslag från intervjuerna: Man borde skriva om Carl Gustafs rådgivare, om policyn för vilka inbjudningar han accepterade & om det övriga näringslivets avundsjuka på Wallenbergarnas förtroliga förhållande till kungahuset. Dock tänkte hon i framtiden hålla sig långt borta från ämnet. Hovreporter var i hennes kretsar synonymt med att vara mjuk i ryggen.

I tid till Carl Gustafs 50-årsdag publicerades en översättning av den engelske historikern Peter Burkes bok "En kung blir till – Myter och propaganda kring Ludvig XIV". Ludvig XIVs propagandacentral "Lilla akademien" fick sin exakta motsvarighet i svenska hovets nyskapade informationsenhet under Elisabeth Tarras-Wahlberg. Mer om henne längre fram.

*

Under de 20 åren visade det sig att Carl Gustafs ställning som rent symbolisk statschef var svår även för omvärlden att begripa sig på. Han tillmättes en större betydelse utomlands än som var tänkt i Torekovkompromissen. Tre exempel:

Amerikas förenta stater

Vintern 1975, när Richard Nixon hade avgått och nästan alla amerikanska soldater hade lämnat Vietnam, försökte Pehr G. Gyllenhammar och Peter Wallenberg ta kungahuset till hjälp för att tina upp de frostiga förbindelserna. Industriförbundet organiserade en delegation av framstående svenska industrimän som skulle resa till USA på en charmoftensiv. Med prins Bertil som ledare för delegationen hoppades man på ett möte med president Gerald Ford i Vita huset för att markera att en ny tid "efter Vietnam" hade börjat.

Både den nye svenske ambassadören Wilhelm Wachtmeister och hans kollega i Stockholm gjorde sitt bästa för att Ford skulle ta emot den svenske prinsen. Antagligen var det därför de tämligen blåögda svenskarna trodde att de skulle vara välkomna i Vita huset. Men någon verklig grund för den optimismen fanns aldrig. Dokument från Vita huset och State Department som jag hittade i Gerald Fords presidentbibliotek visar att amerikanerna från första stund var hjärtligt ointresserade av hela idén.

...

Men i Stockholm gick det redan rykten om att prins Bertil skulle träffa president Ford och saken höll på att bli pinsam för både direktörer och diplomater. I ett sista försök att få ett möte till stånd tog man hjälp av kung Carl XVI Gustaf. Efter en kungamiddag på slottet i början av februari kallade kungen till sig den amerikanske ambassadören. Vad kungen säger i sådana sammanhang antecknas aldrig av svenska UD och hamnar inte i något svenskt arkiv. Men tack vare den amerikanske ambassadörens rapport vet vi vad som hände: "Kungen sade att han och prins Bertil naturligtvis måste stå över politiken men att han inte desto mindre var angelägen om goda förbindelser mellan Sverige och USA och att Bertil hade blivit ställd i en svår situation."

Ambassadören Robert Strausz-Hupé påpekade omedelbart för kungen att i så fall borde Sverige "undvika uttalanden som kunde skada de goda förbindelserna". Kungen "höll med" rapporterade ambassadören stolt. För att rädda vad som räddas kunde föreslog Strausz-Hupé sina chefer i Washington att man i stället skulle ordna ett möte med vicepresidenten Nelson Rockefeller. Också det försöket rann ut i sanden. ... Prinsen och hans direktörer fick nöja sig med att senatören och f.d. vicepresidenten Hubert Humphrey, som hade många svenskamerikaner bland sina väljare i Minnesota, ordnade ett möte med senatens utrikesutskott. Med viss diplomatisk finurlighet ordnade man också så att vicepresidenten Nelson Rockefeller "råkade" komma förbi under det mötet och fick chansen att prata ekonomi med besökarna från Sverige. Men det skulle dröja ytterligare ett år innan en framstående svensk kunde känna sig verkligt välkommen till Vita huset.

Det var Carl XVI Gustaf själv som bröt isen. 29 år gammal blev han i april 1976 den första regerande kungen i Sveriges historia som besökt USA. Presidenten Gerald Ford tog emot. Vietnamkriget var över. Bilderna på kungen och presidenten i stolarna framför den öppna spisen i the Oval Office var den officiella bekräftelsen på att en ny tid hade börjat.¹⁹

Sovjetunionen

Statsbesöket i Sovjetunionen 1978 illustrerade det faktum att Carl Gustaf som statschef, oavsett Terekovkompromissen, förväntades ha en politisk roll och att låtsas annorlunda bara skapade svårigheter: Inför 1978 skrev t ex Nobelpristagaren Andrei Sacharov till honom att under statsbesöket hjälpa en inspärrad dissident och de svenska journalisterna försökte få Carl Gustaf att under statsbesöket kritisera sina värdar. Carl Gustaf kunde bara svara:

– De har ju bjudit in oss på den här resan för att visa oss deras land. Och vi har accepterat. Det ger oss möjligheter att visa att Sverige finns på kartan. Man träffas och berättar och man kommer överens och man får nya vänner. – Och samtidigt är ju ni (journalister) också med och det ger er en möjlighet att vara med och se. Det har också varit journalister från Sovjet i Sverige. Det är ett ömsesidigt utbyte.

Hurdan är då kungens inställning till de mänskliga rättigheter han är författningsenligt förhindrad att tala om? – Ja, det är ju klart att man är ju inte helt blåögd. Det är självfallet att vi vet vad som pågår. Men det är ju inte jag som ska ta upp de här diskussionerna i och för sig. Det är ju utrikesministern [Karin Söder] som har haft de möjligheterna.²⁰

Utrikesminister Andrei Gromyko skrev senare i sina memoarer:

Scandinavian kings do not take part in the practical affairs of state but somehow stand above them. Only the Swedes really understand how this works and foreigners have a hard time trying to fathom it. One thing is clear,

¹⁹ Staffan Thorsell. Den diplomatiska frostnaden tånade långsamt. Företagsminnen. Tidskrift från centrum för näringslivshistoria, 2008:3.

²⁰ Bo Kage Karlsson. Kungen summerar Sovjetresan. Svenska Dagbladet, 1978-06-15.

however: the monarch is expected to carry out many duties aimed at maintaining foreign contacts.

In 1978 Moscow received the young King Charles Gustav XVI. His visit was to some extent a landmark in Sovjet-Swedish affairs, as it showed that Sweden was genuinely interested in developing a businesslike relationship with her eastern neighbor.

When I spoke to the King again in January 1984, during my visit to Stockholm for the opening of the conference on strengthening confidence, security and disarmament in Europe, he was quite definite about this: "I am in favor of businesslike relations between our countries and for their improvement."

He did not avoid discussing political matters either. When our side raised them, he responded eagerly. It seemed to me that the limitations placed on the Swedish monarch were becoming less rigid – if not constitutionally, then at least de facto.²¹

Carl Gustafs frispråkighet sträckte sig så långt som att han vid en officiell middag mars 1987 med sovjetiske ambassadörens frun som bordsdam t o m kritiserade sin egen roll som kung. Hon sammanfattade efteråt bordssamtalet som: "Överhuvudtaget förstår han inte riktigt, vad ... kungar ska vara bra för. Det är helt enkelt en tribut till nationens och folkets traditioner och vanor. Han tycker också själv så nu, men vad kommer hans barn att säga? De växer ju upp i en annan värld."²²

Irak

1990 kvarhölls ett 90-tal svenska medborgare i Irak. Statsminister Ingvar Carlsson skrev ett personligt brev där han påminde Saddam om Sveriges långvariga fredsarbete i mellersta östern. Brevet påstås ha medverkat till att svenskarna släpptes. 1993 insisterade Saddam Hussein på något liknande:

Den förre ambassadören Hans Ewerlöf hade precis tillträtt som förste hovmarskalk vid hovet i Stockholm när han fick uppdraget att fara till Bagdad för att överlämna ett brev från Sveriges kung till Iraks president. Detta i förhoppning om att få loss de tre svenska Ericsson-tekniker som efter att ha förirrat sig in på irakiskt område satt fängslade sedan ett år, dömda till 10 års fängelse för spioneri. Brevet var författat av statsminister Carl Bildt och löd:

Herr president,
som Ni vet råkade de tre svenska medborgarna Christer Strömgren, Leif Westberg och Stefan Wihlborg för ett drygt år sedan, av misstag och utan ont uppsåt, komma in på irakiskt territorium. De dömdes av irakiska domstolar till sju års fängelse ovillkorligt. De avtjänar sina straff i Abu-Ghraib-fängelset. Jag vet att de under denna period har behandlats väl. Men naturligtvis lider de mycket av att vara skilda från sina anhöriga långt borta i Sverige och de vill inget annat än återvända till sitt land. Av tradition är relationerna mellan våra två länder och folk goda. Med det i åtanke och med detta brev vill jag ber Er,

²¹ Gromyko, 1989: ss. 218-220.

²² Pankin, 2004: ss. 31-38.

herr president, att benåda mina landsmän så att de kan återförenas med sina anhöriga.

Mötet med Saddam Hussein ägde rum i ett palats i Bagdad 1993. Varade i ungefär en kvart och blev odramatiskt även om säkerhetsarrangemangen var omfattande.

– Att det var en diktator man hade att göra med gick inte missta sig på. Alla i hans omgivning darrade. De var förfärligt rädda för honom. Mot mig visade han dock bara att han uppskattade att ärendet flyttats upp på statschefsnivå, berättar Hans Ewerlöf, som fyller 75 år 19 juni.

– Det var på regeringens önskan jag for. Alla försök dittills att få de tre fria hade misslyckats. Men man hade fått klart för sig att om kungen skrev ett personligt brev till Saddam Hussein, från statschef till statschef, fanns det en chans. Kungen ställde naturligtvis upp. Och för att ytterligare understryka det personliga skulle överlämnandet av brevet inte ske på diplomatisk väg utan av Hans Majestäts emissarie – det vill säga jag.

Mötet föregicks av tre dagars förhandlingar med topparna i Saddams stab.

– Men det gick alltså bra och det var oerhört roligt att få lämna Bagdad med de tre svenskarna, försäkrar Hans Ewerlöf innan han tillägger eftertänksamt:

– Förmodligen är jag den siste svensk som skakat hand med Saddam Hussein.^{23,24}

Carl Gustafs insats för Iraksvenskarna välkomnades men väckte också republikanska farhågor. Ett antal intervjuer med Leif Lewin, Olof Ruin m fl statsvetare sammanfattades som: ”Det finns ett symbolvärde i monarkin som i vissa lägen kan utnyttjas för landets och svenska medborgares bästa. Villkoret är att sådana kungliga propåer sker i samförstånd med regeringen. Och någon vana kan och får det inte bli.”²⁵

Det statsbesök före Brunei som genererat mest känslor är det i Saudi Arabien den 21-24 februari 1981. Landet styrdes då av kung Kahlid, knappast upplyst men definitivt despotisk, misogyn, stenrik och för prygel och dödsstraff i alla möjliga sammanhang. Vid ett besök av kung Juan Carlos av Spanien för inte så länge sedan hade hans hustru Sophia fullständigt negligerats. Det antogs att samma skulle ske med Silvia. Carl Gustaf togs emot på flygplatsen av kronprins Fahd med Silvia vördnadsfullt några steg efter tillsammans med den övriga delegationen. Silvia var påbyltad enligt sedvänjan och visade varken vrister, armar eller urringning. Hon fick åka i separat bil och äta med kvinnorna i seraljen. Carl Gustaf fick äta med männen vilket knappast var någon stor upplevelse. Femton rätter Saudisk husmanskost nedsköljd med mineralvatten. Saudierna hade böjt sig för de svenska kraven så långt som att Silvia och Carl Gustaf hade gemensamt program. De besökte diverse industrier m m. Silvia vred upp charmen så långt att kung Kahlid faktiskt vidgick att hon existerade. Elisabeth Tarras-Wahlberg mindes en tältmiddag med kungen och kronprins Aziz i öknen utanför Riyadh med Silvia uppklädd som tagen ut Tusen och en natt. Underbart är kort dock. De hade ett följe av manliga journalister som ägnade sig åt Carl Gustaf. Det fanns även kvinnliga

²³ TT, 1993-09-23.

²⁴ Monika Frime. Före detta ambassadören och hovmarskalken Hans Ewerlöf fyller 75 år. TT Spektra, 2004-06-18.

²⁵ TT, 1993-09-23.

journalister men dem fick Silvia träffa i enrum. Sista dagen i flyghallen satt hon för sig själv. Fotografiet är avslöjande i överkant. Detta var Silvia när hon var som mest sammanbiten. Den allmänna meningen tycks ha varit att behandlingen av Silvia var en skymf mot landet och att allt var Carl Gustafs fel. Carl Gustaf var omedgörlig: "Den vanliga befolkningen är helt främmande för västerländskt levnadssätt och kultur. Det är något vi måste acceptera. Deras religion är deras lag." Utrikesminister Ola Ullsten instämde. "Man måste ta seden dit man kommer. Om värdfolket kräver kvinnans underkastelse så blir det underkastelse. Det är så internationella förbindelser fungerar."

Med tiden, när värdarna lärt känna Carl Gustaf bättre, har de framfört vänskaplig kritik av honom, hans statsbesök och Sverige i övrigt. Som det tycks under blöta kvällar efter tredje whiskyn. Även sådant ingår i Carl Gustafs plikter.

*

Carl Gustaf sammanfattade sin situation i en amerikansk intervju 1981:

According to Carl Gustaf, the success of the Spanish King [Juan Carlos ascension 1975] appears to have had an influence on the general attitudes towards monarchy. But Carl Gustaf said in an interview that other factors were at work as well: It's a time of decreasing development and the politicians are blamed for everything that goes wrong and they have a tough time explaining themselves. On the other hand, people think: "A monarchy – it's there and it's there to stay."

A canvas in June showed that the King och Queen inspired a third more confidence than other public figures in the country and that about three quarters of the sample preferred the idea of a king to that of a president. That was an increase of 10 percent in three years.

What the Continental monarchs have in common, in addition to their firm popular base, is their extremely cautious attitude towards the attempted exercise of power or splendor. They dole it out slowly, having learned that both can be used to greatest effect in small amounts.

...

King Carl XVI Gustaf of Sweden, whose popularity has increased visibly since his marriage to a young German woman and the birth of their two children, is probably the most antipodal figure among European monarchs in relation to Juan Carlos's direct political role.

He maintains that his political functions have been reduced more completely than any other monarchs in Europe. ... In Sweden, since a constitutional change in 1974, the King does none of this [governing]. There is no more throne speech to Parliament and there are no more laws to sign. Although he holds the highest rank in the military, the King is no longer Commander in chief of the armed forces. Yet he says: "It takes a sharp political mind to be a nonpolitical king. Sometimes I feel I'm getting worse at not saying what I think."

Advice Not All That Welcome

When Carl Gustaf asserted earlier this year that Sweden has to be more aggressive and inventive in order to sell their products abroad, there were some people who took the remark badly.

Sitting with a reporter at his summer home on Öland Island, he said there were other ways than through public statements to become involved in issues of importance. "You sit and talk to people and you can make your opinions known," he said. "This you can do. I see a lot of people. That's the job. We discuss. They inform me. We exchange views. Sooner or later they have an idea of what the King thinks."

...

Kings like Juan Carlos and Carl Gustaf do not make a cult of being the royal Everyman, but a clear statement of their lack of interest in extravagance of any kind is part of their style.²⁶

Det finns två mätserier från denna tid: Dels en serie opinionsundersökningar om stödet för monarkin som statsskick vilket pendlade mellan 64 och 83 procent. Dels en serie Sifo-mätningar om Sveriges populäraste man 1984-2007 där Carl Gustaf fram till 50-årsdagen 1996 ökade i popularitet till att bli Sveriges populäraste man. Högsta stödet 75-83 procent uppmättes vid Carl Gustafs trontillträde. Åren 1986-1995 finns inga mätningar för stödet av monarkin men baserat på mätningarna före & efter förefaller 75 procent som ett rimligt värde. Stödet för monarkin var störst i södra Sverige och lägst i norra Sverige. 1992 gjordes även en Sifo-undersökning om Carl Gustafs "makt". Han uppfattades som landets 3:e mest inflytelserika person efter Carl Bildt & Pehr Gyllenhammar.

Alternativa sätt att mäta stödet för monarkin gav samma resultat: År 1973 trodde 64 procent av ungdomar 18-29 år att Sverige fortfarande skulle vara en monarki år 1983. År 1983 trodde 90 procent av ungdomar 18-29 år att Sverige fortfarande skulle vara en monarki år 2000.²⁷

En rangordning inom kungafamiljen 1981 placerade Silvia främst (49 %) och därefter Carl Gustaf (40 %).²⁸ En motsvarande rangordning 1996 placerade Silvia främst (25 %), därefter kronprinsessan Victoria (19 %) och sedan Carl Gustaf (12 %).²⁹ Stödet för monarkin som statsskick var dock hela tiden större än förtroendet för Carl Gustaf och Silvia som personer.

Den monarkistiska mystiken var fortfarande så stark att när Expressen 1990 publicerade numret till Carl Gustafs telefonsvarare registrerades 20 tusen samtal dit per timme och numret fick stängas av. Kanske inte så konstigt att Carl Gustaf vägrar uppge sitt personliga telefonnummer – det byts dessutom ofta.

²⁶ John Vincour. Europe's Royalty: Bit Threadbare but Still Strong. The New York Times, 1981-07-25.

²⁷ Dagens Industri, 1984-01-05.

²⁸ [Hans Zetterberg.] The kingdom in the polls. Sifo, 1981-06-29.

²⁹ Vem av kungahuset är mest populär? TV3 & TT, 1996-04-06.